

Mobiele devices: zegen of vloek?

De voor- en nadelen van mobiele devices in het (levensbeschouwelijk) onderwijs

LAAS TERPSTRA

De iPad (of een ander mobiel device¹ - verder: MD) als leermiddel wordt volop bediscussieerd.² Met dit artikel wil ik aan die discussie een kleine bijdrage leveren. Daarbij kies ik voor de invalshoek of een MD een waardevol leermiddel kan zijn voor het vak godsdienst/levensbeschouwing. Hieronder zet ik de voor- en nadelen van MD's in het onderwijs en specifiek bij het vak GL op een rij, zowel praktisch als inhoudelijk. Bij de uitwerking daarvan richt ik me zowel op de docent als de leerling.

Donderdagochtend, eerste uur. Langzaam druppelen de leerlingen het lokaal in. Ik sta bij de deur en heet ze welkom. Wanneer bijna iedereen aanwezig is, ga ik het lokaal binnen. Het is opvallend rustig. De leerlingen spreken nauwelijks met elkaar. Dat komt niet omdat ze nog niet wakker zijn. Integendeel, de meeste leerlingen zijn al heel actief bezig. Ze kijken aandachtig naar het scherm van hun iPad. De een kijkt berichten na op de social media, de ander speelt een game. Wanneer ik de opdracht geef om de iPad in de tas te doen, neemt ineens het geroezemoes toe...

Met opzet eindig ik met drie punten. Wat is uw eerste intuïtieve reactie? Is die negatief of positief? Is het verhaal voor u het zoveelste bewijs dat een iPad of ander MD een negatief effect heeft op het sociale gedrag? 'Zie je wel, nu hebben leerlingen nauwelijks meer oog voor elkaar!' Of reageert u positief: 'Mooi om te zien hoe snel leerlingen schakelen tussen de virtuele en de reële leefwereld.'

1 Onder 'mobiele devices' worden hier verstaan tablets (o.a. iPad), laptops en smartphones. Vooral de eerste twee worden op veel scholen ingevoerd. Soms bepaalt de school de keuze voor een device, soms worden ouders vrijgelaten (dat dan BYOD heet: *buy your own device*). www.kennisnet.nl/themas/laptops-tablets/snelstarter-mobiele-devices/ (7 juli 2014). Soms worden deze devices ook aangeduid als 'leermiddelen 2.0'. //bv-nl-onderwijsstandaarden.nl/?page_id=567 (7-7-2014). In dit artikel gebruik ik de afkorting MD.

2 Als voorbeeld twee krantenartikelen: M. van Dijk, iPad-onderwijs en/of Homerus, in: *Trouw*, 13 september 2013; J. Hermsen, "We willen een Hannah Arendtschool in plaats van een Steve Jobsschool", in: *De Volkskrant*, 30 juni 2013.

Context

Mijn verhaal speelde zich af op een school, waar de iPad als leermiddel is ingevoerd. Daar heb ik vorig jaar zes maanden ervaring mogen opdoen met de iPad als leermiddel. Juist dat jaar was de iPad als leermiddel geïntroduceerd in 3- en 4-havo/vwo. Om geld te besparen op de inkoop van boeken, was aan alle secties gevraagd of zij wilden afzien van de gebruikte methode. De sectie godsdienst gaf hieraan gehoor en zo was er voor het eerst geen standaard lesmethode en moest de sectie al het lesmateriaal zelf ontwikkelen.

Voor de goede orde: de sectie bestond maar uit één lid. Deze mocht ik vervangen en zo stond ik voor de taak om als beginnend docent alle lessen te geven aan de bovenbouwleerlingen van havo en vwo en tegelijkertijd nieuwe ervaringen op te doen met het werken met een MD.

In dezelfde periode werkte ik overigens ook op een school waar leerlingen geen MD hadden. Juist dat maakte het voor mij mogelijk om verschillen te ontdekken en te waarderen, en beter te kunnen beoordelen wat de voor- en nadelen zijn van een MD voor leerlingen.

Wanneer je als docent interesse toont in waar de leerlingen digitaal mee bezig zijn, creëer je openingen voor ontmoeting en gesprek.

1. Voordelen van MD's in het onderwijs

Informatie

Een van de grootste voordelen is dat kennis via internet binnen handbereik is. Zo is over alle godsdiensten gemakkelijk informatie te vinden en hun heilige geschriften zijn in allerlei vertalingen toegankelijk via het web of een app.³ Een docent is hierdoor niet meer afhankelijk van een mediatheek en kan leerlingen in de klas aan het werk zetten.

Naast informatie vinden kan een docent ook op een eenvoudige manier eigen materiaal aanleveren. Kopiëren hoeft niet meer. Documenten kunnen digitaal beschikbaar worden gesteld aan leerlingen. Zeker wanneer er geen lesmethode meer is, is dit erg handig. Een bijkomend voordeel is dat leerlingen hun MD beduidend minder vaak vergeten dan hun boeken en een geüpload document raken ze ook niet meer kwijt, in tegenstelling tot een los A4-tje.

3 Een voorbeeld is biblija.net, waarmee leerlingen toegang hebben tot verschillende Bijbelvertalingen. De site bevat ook verschillende zoekfuncties. Daarnaast zijn er app's van Bijbelvertalingen.

Werkvormen

Door de digitale leermiddelen kun je als docent volop gebruik maken van ‘nieuwe’ didactische werkvormen. Geschikt voor levensbeschouwelijk onderwijs zijn bijvoorbeeld talloze digitale enquêtes die leerlingen kunnen invullen. Een voorbeeld is de tolerantietest,⁴ waarin leerlingen kunnen nagaan of ze wel zo verdraagzaam zijn als ze zelf denken. Er zijn ook app’s en websites waarmee je als docent een test kunt ontwikkelen,⁵ die je kunt gebruiken om meer inzicht te krijgen in de voorkennis van leerlingen. Dit zijn voorbeelden van eenvoudige werkvormen, die door leerlingen ook leuk worden gevonden, vooral wanneer er een competitie-element in zit.

Inmiddels worden er voor verschillende lesmethodes GL digitale versies ontwikkeld. Deze bevatten links naar passende filmpjes, afbeeldingen en soms internetopdrachten.⁶

Differentiatie en samenwerken

Via een MD hebben leerlingen veel programma’s tot hun beschikking, waarmee ze samen of alleen kunnen werken aan schrijfoopdrachten, presentaties of het maken van filmpjes.⁷ Ook zijn er allerlei tools om aantekeningen te maken bij het digitale lesmateriaal en is het inmiddels eenvoudig om documenten uit te wisselen via *cloud computing*. Dit laatste betekent ook dat leerlingen niet meer fysiek bij elkaar hoeven te zijn om samen een opdracht te maken. Samenwerking hoeft zich zelfs niet meer te beperken tot de eigen klas of school. Via internet kan eenvoudig contact gelegd worden met scholen elders in de wereld. Dit biedt de mogelijkheid om gezamenlijk projecten te ontwikkelen. Voor leerlingen is dit een kans om in contact te komen met leeftijdsgenoten met een andere godsdienst.

De veelzijdigheid aan software maakt het voor de docent mogelijk opdrachten te ontwikkelen, waarbij gekozen kan worden tussen samenwerken of individuele (kennis)ontwikkeling als speerpunt. Vooral bij het laatste kan ook goed rekening worden gehouden met het niveau van elke leerling.

Leefwereld

Ten slotte leer je als docent veel over jouw leerlingen door de manier waarop zij hun MD gebruiken. Je krijgt meer inzicht in hun interesses, zoals de spelletjes die ze spelen, de muziek die ze luisteren of hoe ze de social media gebrui-

4 Zie bijvoorbeeld www.tolerantietest.eu/ (ingezien op 4-7-14).

5 Er zijn talloze voorbeelden te vinden, zoals www.socrative.com/ en [//getkahoot.com/](http://getkahoot.com/).

6 Zo bevatten de nieuwe uitgaven van *Van Horen Zeggen* inmiddels internetopdrachten.

7 Voor schrijfoopdrachten is een laptop handiger dan een tablet, tenzij daar een toetsenbord bij zit. Met een tablet kan weer gefilmd worden.

ken. Wanneer je als docent interesse toont in waar leerlingen digitaal mee bezig zijn, creëer je openingen voor ontmoeting en gesprek.⁸

2. Nadelen van MD's in het onderwijs

Afleiding

Uit het beginverhaal werd al duidelijk dat leerlingen de iPad ook als ontspanningsmiddel zien. Zodra leerlingen de klas binnenkomen, gaat een groot aantal direct aan de slag met een spel dat 'in' is. Dit gebeurt zowel vlak voor als tijdens de les, als ze daarvoor de ruimte krijgen. Leerlingen zijn op dit punt erg handig. Bovendien lenen MD's zich er uitstekend voor om snel te switchen van de ene pagina naar de andere, van het nuttige naar het aangename. Het klassenmanagement krijgt er met de invoering van een MD een nieuw element bij. Door de aanwezigheid van een MD verandert ook het begin van de les. Er zit een verschil tussen 'Pak jullie boeken' en 'Wil iedereen de iPad afsluiten en met het scherm naar beneden op tafel leggen'. Bij het laatste moeten leerlingen met iets stoppen en pas dan kan de les gaan beginnen. Het is een meer negatief begin van de les. Bovendien moet de oproep nog wel eens herhaald worden, want een level of highscore moet nu eenmaal gehaald worden en bewegende beelden trekken sowieso de aandacht.

Het klassenmanagement krijgt er met de MD een nieuw element bij.

ICT-(on)vaardig

Een ander lastig punt is dat je als docent veel lestijd kwijt bent aan een MD. Allereerst moet je zelf over goede ICT-vaardigheden beschikken. Regelmatig op een dag van lokaal wisselen betekent ook steeds weer de MD verbinden aan randapparatuur (digibord, beamer, etc.). Wanneer dat eenmaal voor elkaar is, is het hopen dat de internetverbinding gedurende de gehele les stabiel blijft. Opvallend is dat ook niet alle leerlingen even handig zijn met een MD. Ook al groeien ze op in een digitaal tijdperk, een deel van hen heeft moeite met het zoeken van de juiste internetpagina of het openen van de goede programma's en documenten. Juist door deze grote verschillen in beginsituatie wordt het lesgeven lastiger. Tijdens wisselmomenten in een les kan het onrustig worden, zeker als met een vingerbeweging een ander scherm tevoorschijn kan worden getoverd.⁹

8 Zie over mediagebruik door jongeren o.a. S. Aufenanger, *Jungen und Medien*, in: M. Matzner, W. Tischner (Hrsg.), *Handbuch Jungen-Pädagogik*. 2. Auflage, Weinheim-Basel, 2008, p. 278-287; P. Blackshaw, *A Pocket Guide to Social Media and Kids*, op: www.nielsen.com/us/en/insights/news/2009/a-pocket-guide-to-social-media-and-kids.html (5 juli 2014).

9 W. Geerts, R. van Kralingen, *Handboek voor leraren*, Bussum 2012, p. 141.

Onveilig

Een deel van de leerlingen is juist uitermate handig met hun MD. Vooral met een tablet kunnen eenvoudig opnames worden gemaakt, die bewerkt kunnen worden met alle negatieve gevolgen van dien. Dit kan leraren een onveilig gevoel geven. Ook lukt het leerlingen soms om bepaalde gegevens te achterhalen, die niet voor hen bestemd zijn, doordat de laptop van de docent even onbeheerd is. Natuurlijk gaat het hier om uitzonderingen, maar het gebeurt wel.

3. MD's en levensbeschouwelijk onderwijs

Voor het gebruik van MD's in het vak GL zet ik de voor- en nadelen bij elkaar.

Stroom aan informatie: bron en opdracht

Via het internet is een schat aan informatie te vinden. Over alle wereldgodsdiensten bestaat een overvloed aan materiaal. Voor docenten is het ideaal dat ze nu eenvoudig gebruik kunnen maken van afbeeldingen en filmpjes tijdens de les. Bekend is dat leerlingen meer en beter informatie opnemen door het samenspel van woord en beeld.¹⁰ Bovendien kun je met beeld en film goed aansluiten bij de belevingswereld van de leerlingen. Zij maken zelf ook volop gebruik van afbeeldingen voor hun opdrachten en laten zich inspireren door teksten en quotes die ze vinden op het internet.

Voor docenten GL is er een belangrijke taak weggelegd om leerlingen wegwijst te maken in de godsdienstjungle op het internet.

Tegelijk is er een andere kant. In *Klaar voor de 21^e eeuw* geven Marzano en Heflebower aan dat leerlingen dan misschien wel handig zijn met MD's, maar dat ze op het gebied van zoeken naar en waarderen van informatie op internet veel moeten leren.¹¹ Wanneer ze zoeken, kijken ze vaak niet verder dan de eerste pagina's die via Google tevoorschijn komen. Of die informatie ook goede informatie is, vragen leerlingen zich niet vaak af. Deze vaardigheden moeten onderwezen worden.

Dit geldt ook voor de grote diversiteit aan informatie die op internet over wereldgodsdiensten te vinden is. Voor leerlingen, die steeds minder religieus geletterd zijn, is het bijna niet te doen om te bepalen hoe ze deze informatie moeten waarderen. Velen vinden het moeilijk te begrijpen waarom mensen hun leven

10 A. Woolfolk, *Educational Psychology*. Twelfth Edition, Upper Saddle River 2013, pp. 298-301.

11 R.J. Marzano, T. Heflebower, *Klaar voor de 21e eeuw*. Vaardigheden voor een veranderende wereld, z.p. 2012, en de bijbehorende website www.klaarvoorde21eeuw.nl (5 juli 2014).

laten bepalen door een godsdienst. Vaak hebben leerlingen ook weinig notie van de inhoud van een geloof en reikt hun kennis niet veel verder dan wat diverse media aanreiken. Voor docenten GL is er een belangrijke taak weggelegd om leerlingen wegwijs te maken in de godsdienstjungle op het internet.

Werkvormen en lesmethode

Ondanks alle nieuwe mogelijkheden die een MD biedt, geldt ook hier dat overdaad schaadt. De eerste opdracht om een filmpje te maken wordt nog enthousiast ontvangen, maar na de tiende keer wordt dit een stuk minder. Dit geldt voor elke nieuwe werkvorm. Creativiteit en variatie blijven dus gewenst, evenals de vraag wat nu de beste manier is waarop leerlingen lesstof gaan beheersen.

Door de MD's zal het spelelement vermoedelijk steeds belangrijker worden tijdens lessen. Dit wordt aangeduid als *gamification*, het gebruiken van game-elementen in een non-game omgeving. De school is een voorbeeld van zo'n context. Juist omdat jongeren veel games spelen (vooral jongens), herkennen zij die spelelementen in een werkvorm en zijn ze vaak meer betrokken bij de inhoud van de les en meer gemotiveerd om opdrachten te maken.¹² Ook voor GL zijn opdrachten te bedenken met spelelementen. Voor mij geldt hier wel dat de methode niet het doel moet gaan worden.

De belangrijkste verbinding tussen MD's en GL heeft te maken met de thema's die het gebruik ervan oproepen.

De virtuele wereld

Twee van de bovengenoemde nadelen hebben te maken met het doen en laten van leerlingen. Een MD is ook een *afleidmiddel*. Dit roept allerlei vragen op. Hoe ga je daarmee om? Zorg je als school dat de afleiding minder wordt door een internetfilter te gebruiken, die bepaalde sites onbereikbaar maakt? Is dat de taak van de school? Hoe kijken we daar tegenaan vanuit een (godsdienst-)pedagogisch oogpunt? Deze vragen raken weliswaar niet de kern van het levensbeschouwelijke onderwijs, maar tegelijk kan het vak deze vragen ook niet ontwijken.

De vraag of er filtering van internetpagina's dient plaats te vinden, is ook een thema dat tijdens de lessen GL aan de orde kan komen. Zo zijn er meer thema's die voortvloeien uit het gebruik van een MD die zich uitstekend lenen om aan de orde te stellen in een les. Vaak hebben deze onderwerpen met moraal te

¹² Zie hierover L. van der Zee, R. Stops, J. van der Put, *Gamification*. Een onderzoek naar de voor- en nadelen en de voorstanders en critici van gamification en de toepassing van gamification in het onderwijs, Utrecht 2012.

maken, denk aan cyberpesten of game- en social mediaverslaving. Juist bij deze onderwerpen kun je goed lijnen leggen naar thema's die binnen godsdiensten belangrijk zijn.

Persoonlijke conclusie en reflectie

In de inleiding stelde ik de vraag of een MD een waardevol leermiddel is voor het vak GL. Welk antwoord kan daar nu op gegeven worden?

Mijns inziens kan een MD inderdaad een waardevol leermiddel zijn. Wel is het belangrijk om op te merken dat het een *middel* is. De inzet ervan ontslaat een docent niet van de taak om goed na te denken over wat hij aan leerlingen wil meegeven en hoe hij dat wil doen.

Een belangrijke voorwaarde is verder dat een docent over goede ICT-vaardigheden beschikt. Wanneer deze niet voldoende aanwezig zijn, is het verstandig geen MD in te zetten in de les. Alle onderzoek wijst uit dat dit een cruciaal punt is, wil de invoering van bijvoorbeeld iPad-onderwijs slagen.¹³ Tegelijkertijd is het van belang om zo nodig bij te scholen op dit punt, omdat MD's en internet niet meer uit het leven van leerlingen zijn weg te denken.

De belangrijkste verbinding tussen MD's en het vak GL heeft te maken met de thema's die het gebruik ervan oproepen. Via deze weg kunnen nieuwe verbindingsmogelijkheden gezocht worden tussen de leefwereld van jongeren en religie.

De Rooms-Katholieke Kerk heeft inmiddels een brug geslagen naar de virtuele wereld. Mogelijk wordt Sint-Isidorus de beschermheilige van het internet. Hij wordt genoemd in onderstaand gebed, dat ook op een mooie manier de verbinding tussen religie en internet laat zien.

Gebed bij het inloggen op het internet¹⁴

Almachtige en eeuwige God,
die ons schiep naar Uw beeld,
en ons opdroeg te zoeken naar al wat
goed is, waar en mooi,
vooral in de goddelijke persoon van
uw eniggeliefde Zoon,
onze Heer Jezus Christus,
aanvaard ons gebed dat
door de tussenkomst van Sint-Isidoor,

bisschop en kerkleraar,
we in onze tochten op het internet
onze handen en ogen alleen richten
op datgene dat u verheugt
en dat we met genade en geduld
alle zielen behandelen van hen
die we ontmoeten
doorheen Christus onze Heer.
Amen.

13 I. Boonen, *Succesvol integreren van tablet PCs in het voortgezet onderwijs*. Welke ondersteuning hebben docenten hierbij nodig? Enschede 2012, pp. 78-80.

14 Auteur onbekend. Bron: www.kuleuven.be/thomas/page/surfen-naar-de-hemel-cyberspace-als-religieuze-opvoedingsruimte/ (5 juli 2014).